

ЕЗИКОВАТА СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА РОМСКИТЕ ДЕЦА

Христо Кючуков

1. Увод

Учените, интересуващи се от това как малките деца усвояват даден език, постепенно насочиха вниманието си към чисто познавателните аспекти на тези дейности. Изследователи, практики и теоретици прецениха като основен обект на собствените си наблюдения въпроси като познавателни стратегии, лингвистичен усет, металингвистичното познание и мисловната дейност, познанията върху езика.

Всяко дете на възраст между 2–3–4 години се счита, че осъзнава по някакъв начин някои от страните на езиковата система, на вербалното общуване и тяхното приложение. Например малките деца се стараят да произнесат думата правилно и изследванията са показали, че 2-годишните деца умеят да разсъждават върху формата на това, което им се казва.

Във възрастта между 5 и 7 години настъпват качествени промени в детските преценки, отражения и анализ на езика. На тази възраст децата са вече в състояние да разграничават значението на различните думи или да извличат прагматичното значение на дадено изречение или група изречения от контекста и да преценяват някои страни (аспекти на различните форми на изразяване). Всичко това позволява на детето да долавя многозначността на думите, шеги, гатанки; става възможно изграждането на метафоричния стил на говорене. Започва осмислянето на синтаксиса като част от смисъла на изречението.

2. Теоретични постановки

А. Синклеър (1986) твърди, че след 3-годишна възраст децата имат представа от лингвистичните единици като фонема, сричка, дума. Това явление авторката нарича “металингвистично познание” или “лингвистичен усет”.

Според А. Кармилов-Смит (1986) от психолингвистична гледна точка 5-годишната възраст се счита за преходна възраст. Дали основните морфосинтактични и лексикални познания вече са усвоени до 5-годишна възраст и за след петата година остават сложните структури на изречението е под въпрос. Авторката изразява мнението, че основните

промени, които протичат при усъвършенстването на езика, протичат основно след петата година. И това се отнася не само до сложните структури на изречението, но и до усвояването на по-лесните езикови категории на морфо-лексикално ниво. Ранното усвояване на езикова категория преди 5-годишна възраст не може да се счита като завършен и усъвършенстван вид на тази категория и много често практиката го потвърждава. Много основни промени протичат и след петгодишна възраст що се отнася до вътрешната нагласа на изразяването на езика. Езиковото развитие не може да се обясни единствено и само чрез развитието на езиковите конструкции и това систематизиране на езиковите структури може да отнеме няколко години.

Едно от познавателно-ориентираните течения водят началото си от психология на развитието на Пиаже. Неговите проучвания върху различните категории на познанието показват, че много от решаващите моменти от развитието на познавателната дейност са протекли доста след петата година. Както е добре известно, Пиаже акцентира на това, че езиковото развитие е зависимо от по-общи механизми, които ръководят и влияят върху цялостното развитие на детската познавателна дейност. Фактът, че след петата година до 14-та година предстоят все още редица фундаментални промени в познавателната дейност, доведе интерпретаторите-психолингвисти до мнението, че детската лингвистична компетентност трябва да е отражение и на промените, протекли след петата година.

Създаването на единство от мислене и език прави най-решителна крачка напред, когато децата започнат да разбират и употребяват изреченията, тъй като основна форма на мисленето са съжденията и умозаклученията (Д. Денев, 1969).

Според психолингвистите следващият преходен период в езиковото развитие на децата е 8-та година. След осмата година децата могат да се справят с по-абстрактни страни и аспекти на езика (А. Кармилов-Смит, 1986).

3. Цел на изследването

Настоящото изследване представя проблема за семейното обучение на ромските деца, именно особеностите на общуването между деца и възрастни в традиционните общности. Считаме, че анализът на свойствата на практикувания език позволява да видим по-добре разликата между използването му в семейството и училище.

Тази разработка се отнася към психолингвистичните изследвания през последните 20 години относно “language input” и общуването между възрастни

и деца. Тези изследвания доказаха, че както езикът, предназначен за малките деца, така и общуването между деца и възрастни се различава от общуването между възрастни по един систематичен начин. Една част от това различие (напр. фонологично и синтактично опростяване, съкращаване, бавното изговаряне на думите, многобройните многословия и др.) отразяват адаптацията на възрастните към лингвистичното ниво на детето. Други разлики като: често маркирани ударения; използването на един повдигнат тон; големият брой запитвания, служат за събуждане и поддържане вниманието и интереса на детето, както и засилване на неговата лингвистична дейност (К. Сноу, Ч. Фергюсън, 1977).

Тези свойства на “language input”, въпреки голямата честота на случаите им в различните култури, не могат да бъдат считани за универсални. В практиката на някои народи не се среща адаптиране на възрастните към нивото на детето, но непосредственото повтаряне от детето на пригодените изрази в дадена ситуация представлява за малкото дете първоизточника за придобиване на съответния език (Б. Шифлин, 1979).

Давайки си сметка за тези резултати, ние търсихме преди всичко отговор на следните въпроси: Какви са характеристиките на езика, адресиран към децата в ромската общност? Как и в каква степен възрастните се адаптират към лингвистичното ниво на детето? Как и по какви начини детето е подбудено да говори? Устните контакти с децата повлияни ли са или не (по един или друг начин) от културните традиции или от “начина на говорене” на общността?

Освен изучаването на тези въпроси, ние изследвахме лингвистичната употреба на ромския език от деца в училище, техния начин на общуване и “начин на говорене”, който използват.

4. Методика на изследването

В изследването използвахме методиката и част от резултатите на З. Регер (1991), като събрахме данни от роми, живеещи в София. Изследвани бяха лонгитудно: 4 деца (2 момичета и 2 момчета) на възраст 1;1 – 2;8 год., 1 момче на възраст 0;1 – 0;6 год. и друго момче на възраст 0;5 – 1;2 год. Разговорите между родителите и децата бяха записани на аудио и видеокасети. Записите бяха направени в различни ситуации (хранене, игра, баня и др.). С родителите бяха водени свободни разговори за лингвистичните познания на техните деца.

Втората група анкетирани деца бяха на възраст 5–8 години (от подготвителна група на детската градина и ученици в началните кла-

сове). За целта на изследването с тази група бяха записани нарации (под формата на приказки, лични истории, устни традиционни игри и др.), които дават богат езиков материал за анализ на тяхната устна реч.

5. Резултати

А) Особенности на речта на възрастните, насочена към децата в ромската общност.

По време на нашата работа (изследвайки устното заменяне на думи от детето и неговата среда) преди всичко многообразието на разказите и богатството на въздействия и лингвистични стимули е това, което ни изглеждаше очевидно. Действително, благодарение на отношенията с рода (кръстници, братовчеди) много хора участват в лингвистичното обучение на детето извън средата на майката и семейството.

В езика, насочен към бебета и малки деца, успяхме да установим определен брой особени характеристики на употреба (една част от тях намираме в други култури и в други лингвистични общности). Така простотата, наивността, многословието и различните модалности на речта са изключително разпространени в ромския език, адресиран към малките деца и характеризират също общуването в други наблюдавани лингвистични общности. До тези наблюдения е достигнала в своите изследвания и З. Регер (1991).

Съществуването на тенденции за опростяване може да бъде доказано чрез:

- явлението “синкоп” – изпадане на буква или сричка в думата. Например “*ža tar*” (отивай си, махай се) става “*a tar*”, “*de ma*” (дай ми) става “*e ma*”;
- честата асимилация на гласните в думите. Например “*drago*” (скъп) става “*gago*”;
- заменянето на комплексни звуци с по-прости. Например “*ža tar*” (отивай) става “*da tar*”, “*so*” (какво) става “*to*”.

Подобна тенденция за опростяване на речниковото ниво рефлектира в голямата честота на думите от “кърмаческия език”, представени в нашите текстове и които се използват само в общуването с малки деца. Например “*tutu*” за “*pani*” (вода), “*pupi*” за “*kolompiri*” (картоф). Честото автоматично повтаряне на част от речта, адресирана към малките деца води също така до явлението многословие. Накрая най-забележителното и най-често срещаното явление сред експресивните черти на езика, адресиран към

малките деца, е напевната прозодия, която се трансформира в една истинска мелодия, пеене с импровизирани думи.

Описаните факти доказват безспорно, че както възрастните от други общности, така и възрастните роми в своите лингвистични взаимоотношения с децата, правят усилие по един инстинктивен и спонтанен начин да формулират заменки, лесни за разбиране от децата и които ще бъдат възприемливи за събуждане и поддържане на техния интерес.

Съществуването на тази особена практическа лингвистика доказва по един ясен начин, че в ромската традиционна общност разговорите с малките деца са част от ежедневно общуване и правилата, организиращи употребата на този вид, са част от лингвистичната компетенция на ромите.

Други особености на заменяне на думи между възрастни и деца, според нашата хипотеза, са във връзка с културните традиции и с някои черти, определящи тяхната устна култура.

Характеристиките на устната култура влияят по един определен начин върху модела на устното заменяне и начините за общуване, адресирани към малките деца. Наистина, характеристиките на устната ромска култура са представени под една видоизменена форма още от началото в “language input”, предназначен за малките деца. В традиционните ромски общества се разказват приказки на малкото дете, в които понякога се появява самото то като един от персонажите. Начинът на изразителна интерпретация на историите за деца или бебета е характеризирани с бавния начин на изговаряне. Контурите на преувеличената интонация, водещи към напевна прозодия посочват, че приказката, разказът са адресирани към съвсем малко дете. Предпочитанието на диалозите се проявява в моделите за разговор, предложени на детето. (В тези случаи самият възрастен отговаря на въпросите, които поставя на детето.) В друга форма на модел на разговор това е един друг член на семейството, който отговаря на мястото на детето. Тези два модела на разговор, предложени от възрастните роми, могат да бъдат съставени от много части – факт, твърде необичаен в психолингвистичните трудове. Една друга характерна черта на този разговор е, че неговият сюжет не е събитие на настоящето или на близкото минало и представянето на събитията от бъдещето, както и моделите за поведение ще се част от нето в детската възраст или юношеската.

Видът на разговор, най-често срещан в диалога с ромското дете, е действително въпроса “тест” (въпрос, на който запитваният знае отговора, който очаква от своя партньор, другар в игра).

В някои от нашите записи, почти половината от изразите, адресирани от майките към децата на възраст около 2 години, принадлежат към тази категория. Възрастният контролира с тези въпроси елементите от запаса от определени познания, изисквани от общността. Преобладаването на въпроси “тест” е, според нашата хипотеза, в директна връзка с особеностите на ромската устна култура, тъй като в определени разказвателни жанрове публиката тества разказвача със същия вид въпроси.

Характеристиката на устното заменяне на думи от възрастни и деца показват, че в традиционните ромски общности малкото дете е считано още от началото за член на обществото. Езикът, адресиран до него, е характерен не само с елементите и правилата на майчиния език, но и с това, че детето в същото време е въведено в традиционните разказвателни жанрове на ромската култура, както и в лингвистичната употреба, характерна за тези жанрове.

Б) Детски ромски игри

В наблюдаваните общности ние можахме да съберем една богата колекция от текстове. Една част от тези текстове показва влиянието на разказвателните жанрове, характеризиращи устната култура на възрастните, т.е. те могат да бъдат считани за детски варианти. Например деца на 10–12 години разказват с духовитост кратки историйки, приказки, шеги; техният начин на разказване напомня този на възрастните, имащи голям опит и дават доказателство за отлично познаване на даден разказвателен жанр). Източникът на тези текстове се намира в разказвателната практика на възрастните от общността и в моделите, които завещават.

Други игри, като например игри със сложни роли (в които децата играят сцени от живота на ромите, сменяйки разпределянето на ролите) или импровизации върху Светото Семейство, последвани от награди или ритуални наказания (З. Регер, 1988), свидетелстват за съществуването на самостоятелна детска ромска култура.

В българската етнологика литература социализиращата функция на традиционните детски игри разглежда В. Попов (1988). Авторът разглежда социокултурните фактори при усвояването на речта и дава примери, от които личи важната функция на традиционната игрова култура за езиковото развитие на децата.

Изучаването на лингвистичните методи на ромските деца доказва, че благодарение на този процес на езиковата социализация, описан по-горе, децата, живеещи в традиционни ромски общности, придобиват и прилагат

по един съзидателен начин определящите черти на устната ромска култура; а начина на импровизираната интерпретация, композицията (конструкцията) на текстовете в диалог и адаптацията на черти на речта в контекста на устните промени, където тяхното използване е подходящо.

6. Заключение

Направеното изследване ни дава основание да заключим, че за езиковата социализация на ромските деца важно значение имат социокултурните фактори като традиционните ромски детски игри при по-големите деца от една страна, и специфичният регистър на възрастните роми към по-малките деца. Благодарение на етнокултурните специфики на общуването между възрастни и деца, ромските деца получават езикова компетентност на ромски език от ранна възраст, която може да бъде използвана както в езиковото обучение по майчин ромски език, така и в езиковото обучение по български език като втори за тях.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Денев, Д.* Мислене и език в говорното развитие на децата. С., Наука и изкуство, 1969.
2. *Попов, В.* Детските игри в социализацията на личността в традиционната народна култура. – Българска етнография, № 2, 1988.
3. *Karmiloff-Smith, A.* Some fundamental aspects of language development after age 5. – In: Language Acquisition. Cambridge University Press, 1986.
4. *Reger, Z.* Language Groups among the Gypsies in Hungary and Some Aspects of their Oral Culture. – In: L. M. Mathuna et al. (eds.) The Less Widely Taught Languages of Europe. Dublin: IRAAL, 1988.
5. *Reger, Z.* Socialisation des infants et pratique linguistique. – In: Oralite Tzigane, № 30, 1991.
6. *Schieffelin, B.* Getting Together: An Ethnographic Approach to the Study of the Development of Communicative Competence. – In: E. Ochs and B. Schieffelin (eds.) Developmental Pragmatics. New York: Academic Press, 1979.
7. *Sinclair, A.* Metalinguistic knowledge. – In: I. Kurcz, G.W. Shugar, J. H. Danks (eds.) Knowledge and language. Amsterdam-New York-Oxford-Tokyo, 1986.
8. *Snow, C. and Ch. Ferguson* (eds.) Talking to Children. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

ЕЗИКОВАТА СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА РОМСКИТЕ ДЕЦА

ХРИСТО КЮЧУКОВ

Резюме

Статията представя резултати от изследване с ромски деца на възраст от 0;1 – 2;8 и 6;0 – 7;0 год. И при двете групи изследвани деца са наблюдавани използваните стратегии за комуникация между деца и възрастни. Оказва се, че при първата група, в речта на възрастните роми се използват същите стратегии, познати от научната литература като опростяване на изказа или звукови замени в думите, за да могат те да се доближат до начина на говорене на малките деца. При по-големите деца (6;0 – 7;0) факторите, които имат важна роля за езикова социализация са от традиционната култура на ромите.

LANGUAGE SOCIALIZATION OF ROMA CHILDREN

HRISTO KYUCHUKOV

Summary

Abstract. The paper presents a study with Roma children between age 0;1-2;8 and between the age of 6;0-7;0. In both groups are looked at the strategies used by adults for communication in their everyday life at home environment. It is found out that in child directed speech with young children are used strategies known from the scientific literature-simplification or phonological changes in the words for easier understanding of the words by children. The factor which plays an important role in the language socialization of elder children is the traditional culture of Roma.